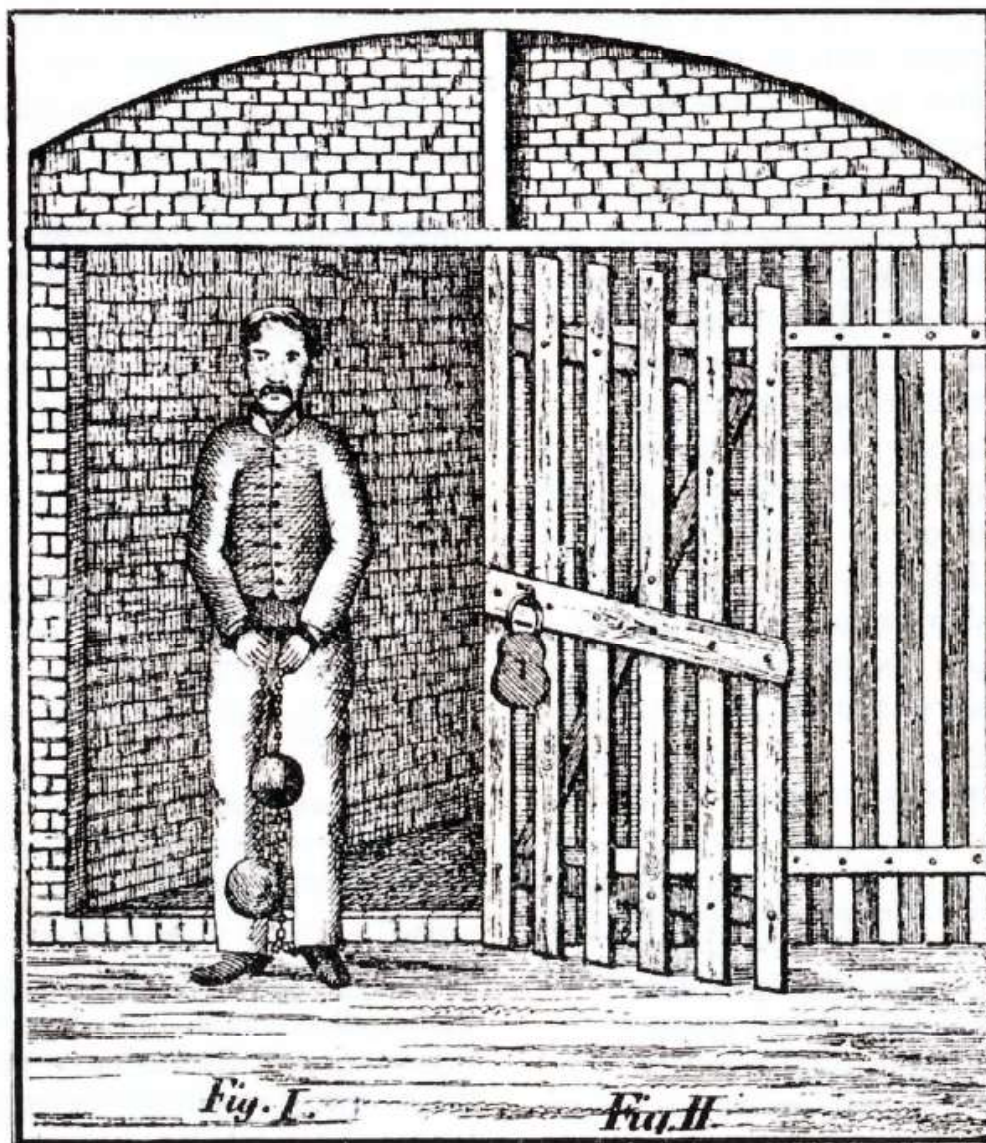

fahs

Medlemsblad for Frederiksborg Amts Historiske Samfund

NUMMER 3 august 2012 26. ÅRGANG

Nyt fra bestyrelsen

Kære medlemmer.

Håber I har nydt sommeren trods regnen. Denne sæsons sensommer-tur finder sted tirsdag den 2. oktober kl. 15 - et helt nyt tidspunkt for en FAHS udflugt, læs mere om turen på bagsiden af bladet. I samme forbindelse vil jeg gøre opmærksom på at Torben Bill-Jessen ikke er gået på pension, men at bestyrelsen har valgt vores suppleant Niels Nielsen ind i turudvalget. Vi har i mange år haft en tradition for at suppleanter deltager i arbejdet.

FAHS årbogen 2012 er desværre først klar i løbet af efteråret. Sammen med årbogen bliver ud-delt en bog, som foreningen gratis har fået stillet til rådighed af vores medlemmer Marianne og Christian Fabricius. Der er tale om erindringer af Mariannes tipoldefar Jacob Hansen, som stammede fra Nordsjælland.

Venlig hilsen Bestyrelsen
Eva Stennicke

Illustrationen på forsiden er fra bogen: *Forbryderen Christian Kjær, hans Liv og Levnet. Nedskrevet af ham selv i Aaret 1860*. Han stod også selv for illustrationerne og ved denne har han skrevet: "Her ser I mig belæst med jern i døren indtil den mørke arrest". Han havde fremstillet falske pengesedler, og sad derfor i arresten på Kronborg.

FAHS

Medlemsblad for Frederiksborg Amts
Historiske Samfund
Eva Stennicke (ansvh.)
Tryk: FOA
Tilrettelæggelse og layout: Eva Stennicke

FAHS udkommer 4 gange årligt, i februar, april, august, november.
Artikler sendes til redaktøren.

Bestyrelsen:

Eva Stennicke (formand)
Peter Kalko (næstformand)
Anders Alsløv (kasserer)
Torben Bill-Jessen (ture og foredrag)
Margrethe Krogh Sørensen (sekretær)
Rolf Kjær Hansen
Kirsten Baunegaard
Niels Nielsen (suppleant)

Kontakt til foreningen:

Eva Stennicke
E-mail: eva.stennicke@mail.dk
Tlf.: 49 28 36 38
Adresse: Frederiksborg Amts Historiske
Samfund v/Eva Stennicke
c/o Biblioteket Kulturværftet,
Allegade 2
3000 Helsingør

Foreningens bank: Nordea,
Registreringsnummer: 1335
Kontonummer: 4374709599

På www.fahs.dk finder man bl.a. opdaterede oplysninger om udflugter og foredrag. Desuden registeret til årbøgerne 1906-2000 samt en oversigt over de ældre årbøger, som foreningen stadig har til salg.

Slaverne på Kronborg

af Bjørn Westerbeek Dahl

I 1717 ønskede Frederik den 4. i anledning af 200-året for reformationen at benåde et antal fæstningsslaver, og Krigskancelliet udsendte derfor i sensommeren samme år et cirkulære til fæstningernes kommandanter for at få en oversigt over hvem, der var tilbageholdt, og oplysninger om de nærmere omstændigheder ved deres forseelse.

Med ordet ”slave” mentes med vores dages ord en straffefange, der var dømt for en forbrydelse, der i samtidsens øjne blev anset for så alvorlig, at han – og det var altid mænd – måtte dømmes en straf, der kun var lidt mildere end dødsstraf, og hertil var i 1700-tallet fæstningsstraffen det nærmeste, der kunne komme på tale. På rigets fæstninger var der altid et groft og beskidt arbejde, der skulle udføres – voldgravene skulle mudres op, jordmasser flyttes osv., og her kunne man så bruge deres arbejdskraft, så langt den rakte.

Ved Kronborg var der i begyndelsen af 1700-tallet arbejde til en halv snes slaver, og til deres behov var der indrettet et lokale i det sydvestlige hjørne af den daværende Kronværksport. Antallet blev jævnlige holdt vedlige med leverancer fra Bremerholm, der siden slutningen af 1500-tallet havde været landets største fængsel for disse fanger.

For de mange, der døde eller som blev frigivet på Kronborg, fik man nye:

Således kom der i 1707 6 fanger, i 1713 8 og i 1725 10 nye fanger – alle leveret direkte fra Bremerholm.

Kommandant i Helsingør var i 1717 Michael Christopher von Schnitter. Af hans svar kan man få et overblik slaveholdet på Kronborg i efteråret 1717.

Han indledte med en beklagelse over, at hele tre af de ti slaver, som han havde fået i sin varetægt, var brudt ud af deres fængsel, og at der således kun var syv tilbage. Disse beskriver han indgående, så man får et indtryk af en række skæbner blandt folk, som man ellers kun hører meget lidt til.

De tre bønder

De første tre slaver, som han omtaler, var bønder, som man havde modtaget en 2-3 år tidligere, men som Schnitter ikke vidste ret meget om. Ved oversendelsen fra Bremerholm havde man glemte at give ham besked om, hvad de tre var blevet dømt for og hvornår de var blevet slaver. Forbløffende nok vidste Schnitter heller ikke, hvornår de skulle løslades igen, og ligefrem spørge dem ville han ikke, da han regnede med kun at få løgnagtige svar!

Han vidste dog så meget, at den første i omtalen, nordmanden *Peter Sørensen*, var blevet brændemærket på ryggen. Tre gange var han brudt ud af slaveriet på Kronborg – sidste gang havde han under sin flugt bedraget ikke mindre

end tre regimenter med en falsk identitet. Peter Sørensen var en meget selv-sikker og forvoven person – og tilmed en stor tyv, tilføjede Schnitter.

Esben Jensen var en sjællandsk bonde, der under sit arbejde på Kronborg nogen tid forinden havde været ude for et uheld med en hest, så han ikke kunne bruges til noget fornuftigt, og tilmed havde været sengeliggende i et halvt år.

Den sidste af bønderne var som den første norsk. Han hed *Hans Jensen* og om han var der ifølge Schnitter intet ondt at sige, bortset fra at han en enkelt gang havde forsøgt at flygte, men han havde kun været på fri fod i kort tid.

De øvrige slaver

Så var der mere at berette om de fire andre slaver: Den første af disse hed *Christian Hattenbach*. Han var fra Lüneburg og havde forsøgt at desertere fra von der Pfortens armé under den danske invasion af Skåne i 1709. Han var da blevet brændemærket og ført til Sjælland som fæstningsslave. Tre gange havde han forsøgt at flygte, men hver gang var han blevet fanget igen. Som Peter Sørensen var han hengivet til ”letfærdighed og skurkagtigheder”.

Den næste var københavneren *Johan Christoph Arnd*. Han havde været underofficer i Vestsjællandske Regiment og var bekendt for en smuk håndskrift, og det var den, der havde ført ham i ulykke.

Som den første efter pengereformen i 1713, der introducerede pengesedler, havde efterlignet en autoriseret seddel. Det gav efter lovene automatisk dødsstraf, men kongen havde nedsat straf-

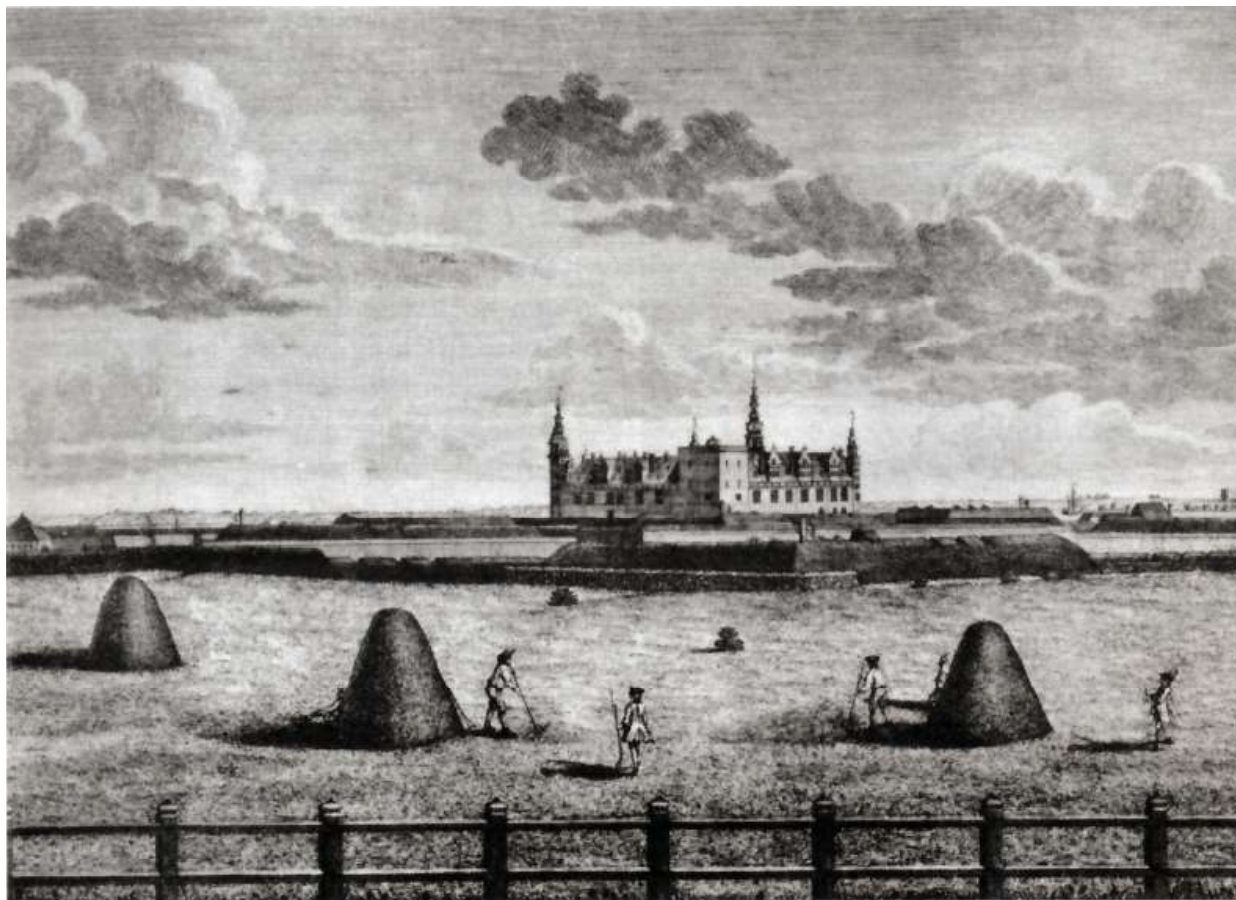
fen til livsvarigt fæstningsarbejde på Bremerholm. Efter tre år her var han blevet sendt til Kronborg. Her havde Schnitter lært ham at kende som en ”ond og durkdreven” person, der var fortsat med at eftergøre andres håndskrift. Under to flugtforsøg havde han udfærdiget pas, der på en prik lignede Schnitters egen skrift. Men holdt derfor særligt opsyn med ham. Hans karakter beskrives som ”rænke-fuld og ”forargelig”.

De to sidste fæstningsslaver, *Johan Christian Koch* og *Johan Deckmann*, havde været musketerer og var blevet dømt til galgen, men kongen havde pardonneret dem til at arbejde som slaver ved kærren på Kronborg i tre år. Forinden skulle de dog løbe spidsrod 24 gange gennem 300 mand, så i de første dage har de næppe været meget bevendt som arbejdskraft.

Koch havde flere gange tidligere begået tyveri, bl. a. som svensk soldat i Wismar. I det hele kendte Schnitter ham kun som ”tyvagtig”. *Johan Dickmann* havde Schnitter derimod intet ufordelagtigt at sige noget om.

Straf og benådning

Schnitters opgørelse viser, at der både var civile og militære slaver på Kronborg i 1717, og at straffene var drakoniske efter vore begreber. Men desertering, forfalskning af penge og tyveri har altid været straffet hårdt. Fire af de syv var desuden underkastet den strenge militære strafferetspleje og var blevet hængt, om deres straffe ikke var blevet mildnet af kongen, der til deres held altid fungerede som ”sidste instans” i sager, der kunne medføre dødsstraf.

Kronborg set fra Helsingør by. På Grønnehavefælleden ses arbejdende straffefanger under bevogtning ca. 1746. *Johan Jacob Bruun (1715-1789). Den Danske Vitruvius*

Det kan overraske, at tre af de ti slaver var på flugt her i 1717, men flugtforsøg hørte til dagens orden: Slaverne arbejdede i det fri, og de kunne ved et øjeblik uopmærksomhed fra vagtens side let slippe væk fra arbejdsstedet. Af de tilbageværende var det kun tre, der ikke havde forsøgt at flygte. Og Christian Hattenbach og Johan Christoph Arndt havde som nævnt flere flugtforsøg bag sig. Von Schnitter kunne derfor regne med, at de tre, der var på fri fod, snart ville blive fanget igen. Der var dog folk, der var så forhærdede, at man måtte

opgive at have dem på Kronborg. Det gælder således nordmanden Arne Larsen, der 18. april 1714 var blevet dømt for "løsgængeri og usømmeligt levned" til at gå i jern på livstid på Kronborg. Han blev modtaget her den 3. marts 1716, men flygtede snart trods sine jern. Han blev senere tilbageholdt ved Slagelse for overfald og røveri og for at have "ilde medhandlet folk" med hug og slag, og så idømt livsvarigt jern på Bremerholm. Men som listen fra Kronborg viser, kunne man godt komme tilbage til den fæstning, man var flygtet

Illustration fra midten af 1800-tallet af en mand indsat i et svensk fængsel

fra endog flere gange, så Arne Larsen kom kun tilbage til Bremerholm, fordi han havde begået nye forbrydelser under sin flugt.

Meningen med opgørelsen i sensommeren 1717 var jo at benåde et antal fæstningsslaver. Det vidste Schnitter, og han undlod ikke som en afslutningskommentar i sin besvarelse af cirkulæret at bemærke, at fangernes arbejdskraft var nødvendig til arbejde omkring Kronborg.

Det, slaverne udførte, var ikke arbejde som soldaterne kunne påtage sig, og skulle man købe sig til ydelserne, ja så kostede det penge. Ønskede kongen at løslade nogle af hans slaver, så måtte man forny bestanden med nye folk fra

Bremerholm eller direkte fra de civile eller militære domstole.

Det blev næppe nødvendigt: Af de syv slaver på Kronborg, blev kun Johan Deckmann benådet. Det gode vidnesbyrd, som von Schnitter gav ham, har givetvis fået monarken til at eftergive ham to af de tre år, han var blevet idømt fæstningsarbejde på Kronborg. De øvrige måtte sidde deres tid ud i det ubehagelige fængsel ved Kronværksporten.

Kilder: Krigskancelliet. Refererede sager 25.10.1717 B

Harald Langberg: Kronborgs paragraffer, 1977-1991 (Manuskript på Nationalmuseet, kopi på Kronborg, venligt meddelt af Jesper Gottlieb Wik).

Exit Veksølund

af Nils Erik Andersen

Kunstcentret og skulpturparken Veksølund er nu lukket. Det nåede at eksistere i næsten 35 år. Det etableredes i 1977 af billedhuggeren Poul Hansen i hans hustrus fødegård og barndomshjem i Veksø. I årene indtil sin død i 1987 lykkedes det Poul Hansen gennem en engageret indsats at sætte stedet på landkortet i det gamle Frederiksborg Amt.

Poul Hansen var født i 1918 og uddannet som billedhugger på Kunstakademiet i København. I Egedal Leksikon skriver man: Poul Hansen fastholdt gennem hele sin produktion en forenklet, figurativ stil, der var bygget på naturiagttagelsen, og han knyttede sig naturligt til den danske billedhuggertraditions klassicisme.

Denne karakteristisk fandt sit smukkeste lokale udtryk i den lille bronzestatue "Børn" fra 1957, som i alle årene stod på plænen foran stuehuset. Modellerne var hans to sønner. Efter Poul Hansens død videreførte den ene af sønnerne, Jørgen Hansen, stedet og udbyggede det gennem årene på forskellige måder.

Mange kendte støttede kunsten på Veksølund! Jørgen Hansen passede og udviklede haven rundt om husene til en smuk og imponerende park. Gennem årene formåede han år efter år at tiltrække det bedste og mest spændende i dansk skulptur- og billedhugger-

kunst. Både ude i parken og inde i velindrettede udstillingslokaler i staldlængerne. Harmonisk, stilrent og vel indpasset overalt.

I de senere år lykkedes det Jørgen Hansen, med bistand fra Ny Carlsbergfondet, at etablere en skitsesamling på første sal i stuehuset. Den viste tredimensionale skitser, modeller og udkast til danske monumentale kunstværker. Flere af disse værker blev realiseret.

I 2010 døde Jørgen Hansen og det viste sig desværre ikke muligt at videreføre dette spændende udstillingssted for moderne skulptur. Samlingen er nu spredt og ejendommen solgt til beboelse. Veksø har mistet en seværdighed.

Dog er statuen "Børn" stadig i byen, idet den blev anbragt på familiens gravsted på Veksø Kirkegård. Skitsesamlingen havde Jørgen Hansen ønsket at få placeret i Tønder i Sønderjylland, hvor bl.a. en af "skitserne fra loftet", nemlig Svend Wiig Hansens bronzeskulptur "Foden", var blevet realiseret i 1999 som vartegn for det lokale kunstmuseum. Det lykkedes i 2011 med hjælp fra Ny Carlsbergfondet og samlingen er nu en del af Tønder Kunstmuseum.

På Veksølund, nu i privat eje, er det eneste synlige spor af fortiden et relief indmuret i en af udstillingsbygningerne. Værket var en gave til Veksølund i 1980 udført af billedhuggeren Gert Nielsen og af ham kaldt: "Fire personer vil deres liv".

Se et foto af dette relief og af statuen Børn på næste side.

Statuen "Børn" på gravstedet på Veksø Kirkegård

Marienlyst Slot

I Helsingør havde Byrådet næsten besluttet at Marienlyst Slot skulle sælges. Kommunen har netop brugt omkring 30 mill. kr. på bekæmpelse af den ægte hussvamp og efterfølgende istandsættelse af den udvendige side af slottet. Bag den nye fine maling, farven er grå-beige, er en såkaldt klimaskærm, så slottet klarer regn og blæst fremover.

Derimod mangler den indvendige renovering og da Slots- og Ejendomsstyrelsen ikke var interesseret i at overtage slottet, besluttede Byrådet at det skulle sættes til salg. Der skulle dog fortsat være adgang for publikum til parken, og en evt. køber kunne heller foretage særlig mange ændringer indendørs.

Foreningen Marienlyst Slots Venner blev oprettet som en reaktion på denne politiske udmelding. Foreningen har efterfølgende fået mandat af byrådet til i løbet af 6 måneder at rejse fondsmidler til den indvendige færdiggørelse og til oprettelse af en non-profit erhvervsdrivende virksomhed, som skal stå for aktiviteterne i slottet og i parken.

Marienlyst Slots Venner

På foreningens hjemmeside står: Marienlyst Slots Venner er en støtteforening, hvis formål er at give slottet og haven en ny blomstringstid, som kulturelt samlingssted for både borgere og turister.

Det er foreningens opfattelse, at Marienlyst Slot og have er en sammenhængende kulturhistorisk enhed, og at der til både Slot og have fortsat skal være offentlig adgang for alle.

Foreningen er etableret som en reaktion på den politiske udmelding om at sælge Marienlyst Slot, og man er derfor glad for, at det lykkedes at skabe et politisk flertal for ikke at sælge slottet, men i stedet give Marienlyst Slots Venner mulighed for at skabe en ny fremtid for slottet.

Hvis det skal lykkes at skabe de rette rammer for at få et nyt liv i Marienlyst Slot, er det en forudsætning at der via fondsmidler etableres mulighed for at færdiggøre den indvendige renovering, og det er vigtigt at der er mange, der bakker op om projektet.

Læs mere på www.marienlyst.nu

Marienlyst Slots historie er kort beskrevet på side 10. Teksten der er sakset fra Helsingør Leksikon www.helsingorleksikon.dk

Marienlyst Slot er opført i perioden 1759-63 efter tegninger af den franske arkitekt Nicolas-Henri Jardin.

Den regerende konge, Frederik den Femte, havde gennem sin hofmarskal, Adam Gottlob Moltke, bedt Jardin om at ombygge det eksisterende lysthus Lundehave, der var opført for Frederik den Anden i 1587-88.

Lundehave var en tre etager høj bygning, opført op mod kystskrænten og med indgang fra denne. Jardin valgte at udvide bygningen med sidepartier i samme højde og dybde, men trukket lidt tilbage, således at den oprindelige bygning nu dannede midtpartiet.

I 1767 fik slottet sit nuværende navn efter Frederik den Femtes anden dronning, Juliane Marie. Parterrehaven er ligeledes tegnet af Jardin, men den forfaldt gennem årene og blev sidenhen løbende ændret i takt med tidens smag og behov, ikke mindst efter Helsingør Kommunes køb af hele ejendommen i 1851.

I 1919 blev haven omlagt til sit nuværende udseende efter tegninger af G.N. Brandt i klar respekt for Jardins klassicistiske anlæg og under hensyntagen til offentlighedens adgang til og brug af haven. Marienlyst Slot benyttes af kongehuset op til Frederik den

Sjettes tid, hvorefter bygningen blev overladt som bolig for kammerherre Adam Gottlob von Krogh, der tillige forpagtede de tilliggende jorder. Efter hans død i 1839 blev enken, Magdalene von Krogh, boende til sin død i 1847.

I 1848 overlod Frederik den Syvende Marienlyst til brug som rekreativ hjem for soldater, der var blevet såret i krigen. Det var imidlertid ikke egnet til formålet, hvorfor hele ejendommen blev udbudt til salg ved offentlig auktion.

Køber blev Helsingør Kommune, der for at finansiere købet, solgte det meste af de ca. 110 tønder land fra i større parceller. I 1857 blev Marienlyst udlejet til hotelformål. I 1904 blev bygningen lejet ud til bolig for tre familier. Mellemetagen blev i 1930 indrettet til bymuseum, og i 1940 blev hovedetagen indrettet til samme formål. Efter en gennemgribende restaurering i 1953 fik Marienlyst status som repræsentationslokaler for Helsingør Byråd. I 1990 blev forvalterboligen i stueetagens nordre del restaureret for at indgå i museets udstillingsareal.

Marienlyst Slot, der ejes af Helsingør Kommunes, har i en længere årrække foruden den permanente samling af malerier og Helsingør-sølv fra det 18. og 19. århundrede - haft en række skiftende udstillinger, primært af kunsthistorisk art. f.eks. "Vilhelm Petersen - en glemt guldaldermaler" og inden for dansk kunsthåndværk har bl.a. været vist udstillingen "Den danske broche".

I 2008 blev slottet lukket for publikum, da der som beskrevet andet steds i FAHS bladet blev konstateret angreb af ægte hussvamp.

Hovedgården Favrholt ved Hillerød - nyt og gammelt

af Niels L. Nielsen

Favrholt lige syd for Hillerød kendes af mange som en af statens forsøgsgårde, men i dag rummer den et kursuscenter for medicinalfirmaet NOVO.

Gårdens navn er første gang nævnt i kong Valdemar Atterdags jordebog i år 1364. Gården er forlenet til forskellige adelige frem til 1547, hvor Christian III skøder den til kansler Anders Barby, som 1554 videresælger til Peder Oxe. I 1558 sælger han den til prins Frederik, som i 1559 bliver til kong Frederik II.

Denne handel er et led i kongens arbejde på at samle gods i Nordsjælland. Ved et mageskifte med Birgitte Gøye og admiral Herluf Trolle erhverver han i 1560 herregården Hillerødsholt på hvis jorder, han bygger Frederiksborg Slot.

I 1720 bliver jordene lagt til Frederiksborg hestestutteri. 1804-1806 bliver de nuværende, fredede bygninger opført på den gamle ladegårds plads til brug for stutieriet, men da stutieriet nedlægges i 1871, bliver gården solgt.

1917 bliver ejendommen statslig forsøgsgård, indtil Hillerød Kommune i 1988 køber den i 1993 sælger den videre til Novo Nordisk. De gamle bygninger er fredet og står i det udvendige urørte tilbage med stråtag, hvidkalkede facader, sprossede vinduer og brosten som belægning på gårdspladsen. Derudover er der foretaget tilbygninger, så centrets areal er fordoblet til i alt 7000m². Det hollandske arkitektfirma SeArch har tegnet udvidelsen. Omgivelser med vandområderne er genskabt efter kort fra 1700-tallet.

Udflugt til Favrholt ved Hillerød tirsdag den 02. oktober 2012 kl.15.00

FAHS har i år henlagt efterårsudflugten til hovedgården Favrholt lige syd for Hillerød. Den indgår som et led i Frederik II.s samling af gods i Nordsjælland i midten af 1500-tallet, der bl.a. fører til opførelsen af Frederiksborg slot.

I dag er stedet udvidet og omdannet til kursuscenter for medicinalfirmaet Novo Nordisk. Udvidelsen er foretaget med respekt for fredningen af de gamle bygninger og med en spændende arkitektonisk kombination af nyt og gammelt. Absolut et seværdigt sted, som vi har fået lov at besøge og få en rundvisning på.

Da besøget først kan påbegyndes, når de fleste kursister har forladt Favrholt, mødes vi som **start kl. 15.00 på cafeen Leonora, Møntportvejen 2** ved Frederiksborg Slot for at drikke kaffe og spise kage på forhånd. Rundvisningen på **Favrholt, Roskildevej 58 starter kl. 16.30**. Den forventes at vare en time, og der kan højst deltage 35 personer.

Prisen for kaffe og kage på Leonora og rundvisning er 60 kr.

For de, som ikke er selvkørende, finder vi plads i andres biler fra Leonora til Favrholt.

Stedet er egnet for gangbesværede bortset fra en trappe ved værelsesfløjen.

Tilmelding til arrangementet skal ske til Niels L. Nielsen på tlf. 47528408 eller niels.nielsen@e-posthus.dk senest tirsdag d. 25. September.